

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Якимової Ірини Олександрівни

«Психологічні особливості розвитку самопізнання в обдарованих підлітків»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за
спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Проблема, якій присвячене дисертаційне дослідження Якимової Ірини Олександрівни є безумовно актуальною. Адже одним з пріоритетних напрямків сучасної світової і вітчизняної освіти є створення умов для всебічної самореалізації обдарованих дітей та молоді, які являють собою інтелектуальний потенціал нації, народу, держави. Так, у Національній доктрині розвитку освіти зазначається, що «держави повинна забезпечувати: формування в дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти та самореалізації особистості; створення умов для розвитку обдарованих дітей і молоді». А тому очевидно є необхідність організації спеціального психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей і молоді, що має на меті забезпечення умов для зростання самодостатньої, гармонійної, активної особистості, здатної до творчого життєвого програмування та індивідуальної самореалізації.

Особливої уваги психологічної науки і практики потребують обдаровані підлітки. У підлітковому віці природно активізуються процеси становлення особистості молодої людини, коли вона намагається пізнати себе, зрозуміти власну сутність, знайти своє місце у житті. Цей процес відбувається на фоні напруженої внутрішньої роботи підлітка, його глибоких і тонких рефлексій, та часто супроводжується заниженою самооцінкою, невпевненістю у собі, тривожністю, емоційною вразливістю, загостреною чутливістю до критики. У обдарованих підлітків прагнення розкрити свій внутрішній потенціал більш виражене і реалізовується на фоні властивої їм підвищеної емоційної чутливості. А схильність обдарованих підлітків до перфекціонізму нерідко провокує невдоволення собою, що негативно

відображається на самооцінці та може стати причиною неврозів і депресій. Таким чином постає необхідність дослідження психологічних особливостей розвитку самопізнання в обдарованих підлітків з метою виявлення сутнісних характеристик цього процесу, можливих труднощів та порушень, визначення психолого-педагогічних умов його оптимізації.

Все вище означене дає підставу стверджувати, що виконане наукове дослідження І.О. Якимової відповідає засадам державної політики щодо підтримки обдарованих дітей та молоді в Україні.

У роботі науково коректно сформульовано мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження. Чіткість постановки мети й завдань роботи, узгодженість предмета та об'єкта дослідження, забезпечило його проведення на високому науковому і методичному рівні. Адекватно підібрані методи дослідження дали змогу в повній мірі вирішити поставлені завдання.

Привертає увагу наукова новизна презентованої дисертаційної роботи, особливо у питаннях:

- формулювання авторського визначення понять «самопізнання», «розвиток самопізнання», «обдарованість», «самопізнання обдарованих підлітків»;
- виокремлення основних прийомів та механізмів самопізнання обдарованих підлітків;
- експериментального дослідження психологічних особливостей самопізнання обдарованих підлітків за критеріями рівневої структури, спрямованості самопізнання, часових особливостей, когнітивної структури, локусу контролю, здатності до самопізнання, розвитку рефлексивності, рівня самоусвідомлення.

До теоретичних здобутків дисертантки слід віднести узагальнення наукової інформації щодо проблеми розвитку самопізнання особистості загалом та у підлітковому віці зокрема, визначення концептуальних засад дослідження особливостей самопізнання обдарованих підлітків. При цьому автор виявляє коректне ставлення до понятійної бази дослідження:

проаналізовано особливості різних наукових підходів щодо феномену самопізнання (з позицій філософської парадигми, духовного підходу, концепції самоменджменту); обґрунтовано авторський підхід до розуміння сутності феномену самопізнання; чітко визначено теоретико-методологічні позиції, закладені в основу власного дослідження. Наукова скрупульозність, з якою підходить Ірина Олександрівна до розкриття поняття «самопізнання», зокрема у його співвідношенні з поняттями «особистість», «самосвідомість», «саморозвиток» свідчить про ґрунтовність і виваженість дослідницької позиції дисертантки.

У дисертації розглянуто основні підходи до вивчення обдарованості (психометричний, креативний, діяльнісний, системний, особистісний), проаналізовано сучасні дослідження цього феномену, зокрема щодо факторних моделей обдарованості розроблених зарубіжними (Дж. Рензуллі, Ф. Монкс, А. Танненбаум, П. Торренс) і вітчизняними (О. Матюшкін, В. Моляко, О. Музика) науковцями; конкретизовано зміст поняття «обдарованість», охарактеризовано її типи, рівні та особливості прояву.

Привертає увагу науково коректний аналіз проблеми підліткової кризи: її причин, психологічних механізмів, рушійних сил, суперечностей, проявів, вікових особливостей розвитку самосвідомості у підлітків. Авторкою охарактеризовано особистісні властивості обдарованих підлітків, їх підвищену мотивацію до самопізнання, особливості впливу обдарованості на самооцінку, локус контролю, рефлексію як механізм самопізнання.

Наукову і практичну цінність має розроблена І.О. Якимовою модель розвитку самопізнання обдарованих підлітків, яка, на думку автора, відображає фундаментальну психологічну особливість цього процесу: його рушійною силою виступають суперечності між інтерперсональним та інтраперсональним вимірами здобуття підлітками знання про себе та свої можливості.

У роботі компетентно презентовано комплексну програму емпіричного дослідження психологічних особливостей самопізнання обдарованих

підлітків. При розробці програми за основу взято теоретичну концепцію самопізнання І.І. Чеснокової та вчення про рівні самосвідомості В.В. Століна, що дало змогу дисертантці чітко вибудувати структуру констатувального експерименту, визначити його завдання, логічно і обґрунтовано проаналізувати отримані результати.

На основі кількісного та якісного опрацювання результатів емпіричного дослідження здійснено порівняльний аналіз особливостей самопізнання обдарованих і «звичайних» підлітків; охарактеризовано рівневу структуру самопізнання обдарованих підлітків з урахуванням її змістової сторони; виявлено характеристики здатності до самопізнання у досліджуваних цієї категорії; вивчено рефлексивність та перспективність як властивості самопізнання обдарованих підлітків.

Заслуговує на увагу ретельна верифікація отриманих експериментальних даних із застосуванням спеціальних методів математичної статистики. Використаний комплекс взаємодоповнюючих діагностичних методів, репрезентативність вибірки, коректне використання методів статистичної обробки експериментальних даних забезпечують вірогідність та аргументованість результатів дослідження.

Позитивної оцінки заслуговує розроблена дисертанткою програма розвитку самопізнання обдарованих підлітків, яка мала за мету актуалізувати інтерес обдарованих підлітків до себе та своїх здібностей, їх прагнення до самопізнання і саморозвитку. Показники підсумкового діагностичного обстеження переконливо свідчать про ефективність впровадженої програми, зокрема щодо підвищення рівня рефлексивності та самоусвідомлення підлітків залучених до формувального експерименту.

На основі результатів дослідження розроблені методичні рекомендації з розвитку самопізнання обдарованих підлітків, у яких відображено:

- психологічні особливості самопізнання обдарованих підлітків та їх врахування у роботі педагогів і психологів;

- методику застосування вправ і проведення ігор, спрямованих на підвищення у обдарованих підлітків самооцінки, виявлення прихованої обдарованості;
- методику проведення ігор і застосування вправ, що формують в обдарованих підлітків способи самопізнання, саморефлексії та самовдосконалення;
- рекомендації психологам і педагогам щодо сприяння розвитку самопізнання обдарованих підлітків;
- рекомендації обдарованим підліткам щодо цілеспрямованої самопізнавальної діяльності.

Отримані експериментальні дані про психологічні особливості розвитку самопізнання в обдарованих підлітків, можуть бути використані:

- у вдосконаленні змісту і організації діяльності загальноосвітніх шкільних закладів щодо роботи з обдарованими підлітками;

- для доповнення (уточнення, збагачення) змісту освітньо-професійних програм підготовки психологів у вищих навчальних закладах освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр», «спеціаліст», «магістр», зокрема, при викладанні таких дисциплін як «Психологія здібностей», «Психологія обдарованості», «Вікова та педагогічна психологія».

На основі проведеного дослідження дисертанткою зроблено ряд важливих наукових висновків, які мають теоретичне та практичне значення, а саме: щодо теоретичних підходів дослідження психологічних особливостей самопізнання обдарованих підлітків, його прийомів і психологічних механізмів, рівневої структури та критеріїв розвитку; особливостей діагностики і розвитку самопізнання в обдарованих підлітків.

Загалом дисертаційну роботу І.О. Якимової визначають чіткість формулювань, виваженість гіпотетичних положень, доказовість суджень, переконливість та аргументованість сформульованих висновків.

Дисертаційне дослідження І.О. Якимової відповідає науковій спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Основні його

результати у повному обсязі викладено в достатній кількості наукових публікацій. Теоретичні і практичні положення дисертації доповідалися й отримали схвалення на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях. Зміст автореферату повністю відповідає основним положенням дисертації і відображає її структуру.

Оцінюючи позитивно дисертаційну роботу І.О. Якимової, звернемо увагу авторки на окремі зауваження та побажання:

1. У параграфі 1.3 в обґрунтуванні моделі розвитку самопізнання обдарованих підлітків варто було б надати більшої виразності представленню зв'язків між узагальненнями за результатами теоретичного дослідження та методологією побудови і використання моделі.

2. У параграфі 3.1 дещо поверхово визначено цілі та завдання програми розвитку самопізнання обдарованих підлітків. Варто було б їх деталізувати і чіткіше показати зв'язок між висновками й результатами емпіричного дослідження та завданнями психорозвиваючої роботи в рамках формувального експерименту.

3. Робота також не позбавлена деяких стилістичних огріхів і технічних помилок.

Зазначені недоліки не принципові та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Робота за формою і змістом відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор – Якімова Ірина Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теоретичної та
консультативної психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

Н.І. Бігун